

PRZEDMOWA

„Wiara i rozum są jak dwa skrzydła, na których duch ludzki unosi się ku kontemplacji prawdy. Sam Bóg zaszczerpił w ludzkim sercu pragnienie poznania prawdy, którego ostatecznym celem jest poznanie Jego samego, aby człowiek – poznając Go i miłując – mógł dotrzeć także do pełnej prawdy o sobie” (Jan Paweł II, *Fides et ratio*).

O konieczności nieustannego dialogu między nauką a religią zmierzającego do zbudowania spójnego obrazu świata mówił też papież Benedykt XVI w przemówieniu do uczestników posiedzenia plenarnego Papieskiej Akademii Nauk¹, których przyjął 8 listopada na audiencji w Sali Klementyńskiej Pałacu Apostolskiego w Watykanie. Obrady, trwające od 5 do 7 listopada 2012 r., przebiegały pod hasłem *Kompleksowość i podobieństwo w nauce: aspekty teoretyczne, metodologiczne i epistemologiczne*. Ojciec Święty wskazał, że w podejmowaniu prób „odkrywania tajemnic człowieka i kosmosu istnieje pilna potrzeba dialogu i współpracy między światami nauki i wiary, aby budować kulturę szacunku do człowieka, do godności i wolności ludzkiej, do przyszłości naszej rodziny ludzkiej oraz do zrównoważonego rozwoju w wymiarach naszej planety”.

Benedykt XVI podkreślił, że bez tego niezbędnego współdziałania wielkie pytania ludzkości giną z pola widzenia rozumu i prawdy oraz są pozostawione irracjonalizmowi, mitom lub obojętności, z wielką stratą dla samej ludzkości, pokoju na świecie i naszego ostatecznego przeznaczenia. Nawiązując do tematu zwołanego posiedzenia, papież zwrócił uwagę, że otwiera on „całą serię perspektyw, które dążą do nowej wizji jedności nauk”. Ważne odkrycia i postęp, jakie dokonały się w ostatnich latach, wzywają nas do uznania wielkich podobieństw fizyki i biologii, a zarazem „wielkiej jedności

¹ Papieska Akademia Nauk (łac. *Pontificia Academia Scientiarum*) istnieje od ponad 400 lat. Jest to towarzystwo naukowe, do którego należą powołani przez papieży wybitni przedstawiciele nauk matematycznych i przyrodniczych z różnych państw – w sumie 80 osób. Członkami Papieskiej Akademii jest ponad 20 innych laureatów Nagrody Nobla. Dobór naukowców pracujących dla Akademii dokonywany jest wyłącznie na podstawie ich zasług naukowych i etycznych, niezależnie od kraju pochodzenia i wyznania. Wśród jej członków jest Polak, ks. prof. Michał Heller – fizyk i kosmolog.

przyrody w całościowej strukturze wszechświata” i „tajemnicy człowieka w jego wnętrzu”. Ojciec Święty podkreślił, że takie „międzydyscyplinarne zbliżenie do kompleksowości pokazuje również, że nauki nie są światami intelektualnymi niezwiązanymi z sobą i oderwanymi od rzeczywistości, ale raczej są ze sobą powiązane i ukierunkowane na poznawanie przyrody jako rzeczywistości zjednoczonej, inteligentnej i harmonijnej w swej bezspornej złożoności”.

Taka wizja posiada punkty styczności ze sposobem widzenia Wszechświata reprezentowanym przez filozofię i teologię chrześcijańską, z jej rozumieniem udziału uczestniczącego, w którym każde stworzenie działa w ramach własnego „uporządkowanego wszechświata, biorącego początek ze stworczego Słowa Boga” – kontynuował swe rozważania Benedykt XVI. Dodał, że jest to swego rodzaju „współdział horyzontalny bytów” i „transcendentny udział Pierwszego Bytu”. Wszechświat nie jest chaosem ani wynikiem chaosu, ale „uporządkowaną złożonością, która pozwala nam wznosić się za pośrednictwem analizy i podobieństwa porównawczego, od specjalizacji do coraz bardziej uniwersalnego punktu widzenia i odwrotnie”. Papież zaapelował, aby człowiek nadal mądrze rozwijał swe poznawanie prawdy i porządku dla własnego dobra i dla dobra środowiska, w którym żyje.

W tym dialogu wiary i rozumu, religii i nauki, we współpracy ukierunkowanej na poznanie prawdy o człowieku i świecie, obydwie dyscypliny – szanując własną odmienną – powinny się dopełniać. W *Posłaniu* skierowanym do uczestników międzynarodowej konferencji w Castel Gandolfo (1987), przesłanym do dyrektora Watykańskiego Obserwatorium Astronomicznego George’a V. Coyne’a SJ, papież Jan Paweł II napisał: „Kościół nie proponuje nauce, by stała się religią, ani religii, by stała się nauką. Przeciwnie, jedność zawsze zakłada różność i integralność swoich elementów. [...] Zarówno religia, jak i nauka muszą zachować swą autonomię i zróżnicowanie. Religia nie opiera się na nauce, ani nauka nie jest ekstrapolacją religii. Każda z nich powinna posiadać własne zasady, układ procedur, różnicowanie interpretacji i swoje własne wnioski. Chrześcijaństwo posiada źródło swojego usprawiedliwienia w sobie i nie oczekuje od nauki, by stworzyła ona jego fundamentalną apologetykę. [...] Mamy dziś do czynienia z bezprecedensową okazją stworzenia wspólnych wzajemnych relacji pomiędzy nimi, relacji, w których każda dyscyplina zachowuje swoją integralność, ale też pozostaje radykalnie otwarta na odkrycia i intuicje drugiej” (*Posłanie Jego Świątobliwości Papieża Jana Pawła II do Czcigodnego George’a V. Coyne’a SJ, dyrektora Obserwatorium Watykańskiego, 1 czerwca 1988 r.*).

Wyróżnioną przez Jana Pawła II drogą prowadzącą człowieka do poznawania prawdy o sobie, o sensie własnego istnienia i swoim miejscu w świecie jest filozofia. „Wydało mi się słuszne i konieczne podkreślenie wartości filozofii z punktu widzenia rozumienia wiary, a także wskazanie ograni-

czeń, jakie się napotyka, gdy zapomina się o prawdach Objawienia lub je odrzuca. Kościół bowiem zachowuje niewzruszone przykazanie, że wiara i rozum mogą okazywać sobie wzajemną pomoc, odgrywając wobec siebie rolę zarówno czynnika krytycznego i oczyszczającego, jak bodźca skłaniającego do dalszych poszukiwań i głębszej refleksji” (*Fides et ratio* 100).

Szczególną rolę w tym dialogu odgrywa filozofia przyrody, która dzięki wykorzystywaniu wiedzy naukowej nieustannie uaktualnia obraz świata. Z jednej strony filozof przyrody ma świadomość ograniczeń nauk przyrodniczych. Z drugiej zaś jest otwarty na ich wyniki, które pozwalają ciągle na nowo, w nowym świetle, stawiać pytania o sposób rozumienia przyrody i o miejsce, jakie zajmuje w niej człowiek. Znaczenie takiej refleksji zmierzającej do zbudowania spójnego obrazu rzeczywistości wraz z koncepcją wkomponowanego w naturę człowieka jawi się jako szczególnie istotne w obliczu zagrożeń, jakie współcześnie niesie tzw. ateizm naukowy, który przechodzi w ideologiczną wizję świata, a następnie polityczno-totalitarny program całkowitego odczłowieczenia.

Przed próbą budowania na nauce takiej ateistycznej wizji świata ostrzegał abp Gerhard Müller podczas zorganizowanego pod patronatem Kongregacji Edukacji Katolickiej w dniach 8–10 listopada 2012 r. w Rzymie V Światowego Kongresu Metafizyki. Prefekt Kongregacji Nauki Wiary zwrócił uwagę, że współczesny ateizm wpisuje się w trwający od XVII wieku proces dechrystianizacji Zachodu. Nie oferuje on zresztą niczego nowego w tej materii, czego by nie znano już cztery wieki temu, choć często szermuje argumentem naukowości. Z kolei operowanie pseudonaukową propagandą o rzekomo organicznych uwarunkowaniach religijności, a więc ukazywanie wiary jako rodzaju patologii, niebezpiecznie zbliża nowy ateizm do znanych zbrodniczych ideologii XX wieku. Abp Müller wskazał w tym kontekście potrzebę dostrzeżenia w człowieku istoty otwartej na transcendencję, która w relacji z Bogiem odnajduje pokój, poszukując prawdy i dobra.

W powyższy dialog wpisuje się kolejny tom z serii *Dydaktyka Filozofii – Filozofia przyrody*, który jest wyrazem multidyscyplinarnych poszukiwań prawdy o naturze Wszechświata, a w pewnej mierze i człowieka. Jest zaproszeniem do uprawiania współczesnej filozofii w bliskich relacjach z naukami przyrodniczymi, pamiętając jednocześnie o ich ograniczeniach metodologicznych i epistemologicznych.

Niniejsza publikacja jest pokłosiem kolejnego spotkania Sekcji Filozoficznej Wykładowców Uczelni Katolickich w Polsce, które odbyło się 15 marca 2012 r. Podjęte zostały wówczas istotne obecnie problemy dotyczące współczesnej filozofii przyrody. Ks. prof. Zygmunt Hajduk i ks. prof. Janusz Mączka omówili status metodologiczny filozofii przyrody i jej relacje do nauk przyrodniczych. Z kolei prof. Anna Latawiec i prof. Anna Lemańska przedstawiły zespół zagadnień, które winny należeć odpowiednio

do filozofii przyrody ożywionej i filozofii przyrody nieożywionej. Całość zwięźczyło zaprezentowanie współczesnych dyskusji wokół zagadnień biologicznych podstaw kultury przez dr Zuzannę Kieroń i prof. Zbigniewa Wróblewskiego.

Tom obejmuje nie tylko zaprezentowane wówczas wystąpienia, ale także artykuły omawiające szczególnie ważne i dyskutowane współcześnie problemy na styku filozofii i nauki, zwłaszcza w odniesieniu do nauk przyrodniczych. Zostały one uporządkowane w trzy części i ubogacone dwoma artykułami o charakterze metodycznym. W pierwszej autorzy podejmują zagadnienia metaprzekmiotowe, ukazując filozofię przyrody w kontekście jej przedmiotu badań oraz zróżnicowanych relacji z naukami przyrodniczymi. Omówiono także bogate spektrum zagadnień dotyczących koncepcji filozofii przyrody zarówno w aspekcie historycznym, jak i rzeczowym, a także w kontekście współczesnej teorii nauki.

Kolejna część tomu poświęcona została zagadnieniom przedmiotowym. Prezentowane tu artykuły odzwierciedlają bogatą problematykę podejmowaną przez filozofów przyrody, poczynając od zagadnienia natury, genezy i ewolucji Wszechświata, jak też zjawiska życia, poprzez podstawowe kategorie fizyczne czasu i przestrzeni, a skończywszy na przedstawieniu takich szczegółowych zagadnień, jak rozumienie zdolności kognitywnych ludzi i zwierząt, języka i jego neuronalnego podłoża oraz umysłu.

Nie sposób dziś uprawiać nauki i refleksji filozoficznej w oderwaniu od szerszej wizji kultury, toteż w trzeciej części zaprezentowano kwestie dotyczące wybranych światopoglądowych implikacji filozofii przyrody. W szczególności podjęto ujawniającą się stale w nowym świetle kwestię relacji między nauką a religią. W tym kontekście jawi się również problem zjawisk cudownych i możliwości ich wyjaśniania w aspekcie praw nauki, a także zagadnienie wolnej woli, które wydaje się szczególnie istotne w perspektywie intensywnego rozwoju neuronauk, próbujących dziś udzielać naukowej odpowiedzi na „odwieczne” pytania filozofii.

Mając nadzieję, że prezentowany tom będzie stanowił inspirację do podjęcia pogłębionej refleksji nad naturą świata i miejscem w nim człowieka, który z jednej strony jest zakorzeniony w przyrodzie, a z drugiej poszukuje sensu swego istnienia, otwiera się na Transcendencję, pragniemy złożyć podziękowania Autorom wszystkich artykułów za podjęty trud współpracy przy tworzeniu prezentowanej publikacji. Prezentowane artykuły mają charakter oryginalny. Ze względu na doniosłość poruszonych zagadnień, pozwoliliśmy sobie jednak zamieścić tekst śp. ks. prof. Józefa Turka, charzmatycznego nauczyciela akademickiego Instytutu Filozofii Przyrody i Nauk Przyrodniczych KUL, któremu redaktorzy z wdzięcznością ofiarowują niniejszy tom. Redaktorzy dziękują Fundacji „Lubelska Szkoła Filozofii Chrześcijańskiej”, która jest wydawcą artykułu ks. prof. Turka, za zgodę

na przedruk tej publikacji. Także artykuł ks. dr. hab. Grzegorza Bugajaka *Problem naturalizmu w dialogu nauki i religii* został opublikowany w *Globalizacja jako platforma przeniknięcia przyrodniczych i humanitarnych nauk. Nowe formy komunikacji konanej w dniach 10. - 11. października 2008 w Bratislavie* (red. J. Tiño, *Ústredie slovenskej kresťanskej inteligencie*, Bratislava 2009, s. 37–53). Redakcja dziękuje słowackim edytorom za zgodę na jego publikację w prezentowanym tomie.

Redaktorzy